

Проф. д-р Тодор Чепреганов

Институт за национална историја

ХРИСТО СИЛЈАНОВ¹ И ПРВАТА БАЛКАНСКА ВОЈНА

Во текот на Првата балканска војна Христо Силјанов како доброволец учествува во воените операции како член на македонска чета која била формирана во Софија. Сето она што го преживеал го запишувал во својот дневник кој по војните му послужил како основа за пишување на неговите сеќавања објавени во книгата „Од Витоша до Грамос“, со поднаслов „Походот на една чета во ослободителната војна – 1912“. Книгата е излезена во Бугарија во 1920 година, а македонското издание е објавено во 2010 год.

Во 1915 година тој ќе се зафати преживеалиците од Првата балканска војна да ги пренесе во книга. Притоа тој ќе запиште: „имав за раскажување една светла, одлетена епоха на највозвишениот сенароден подем, без да ми влијае кошмарот во кој не фрли гибелта на полувековниот идеал. Воведните зборови подготвени шест месеци по мобилизацијата, безпредметни и невозможни во денешно време, ми кажуваат колку бевме блиску до идеалот и колку сме далеку сега од него. И, ако успеам, барем до некаде, да ја пресликам одлетената епоха, за тоа ќе треба да му заблагодарам на мојот дневник кого, по старата навика, го водев во текот на првата војна, а сега се погрижив строго да се придржувам до него“.²

Во книгата Силјанов, како член на четатата на Васил Чакаларов и Иван Попов се осврнува на сите поважни моменти од она низ што поминала четата на нејзиниот пат од Витоша до Грамос. Успеал да го долови големиот ентузијазам со кој македонските чети

---

¹ Христо Силјанов се родил во фамилијата на Иван Силјанов од Охрид во Истанбул на 28 мај 1880 год. Учел во Цариград и Солун, а потоа во гимназијата во Битола, во која како ученик се зачленил во ВМОРО. По завршувањето бил учител во Прилеп, каде во периодот 1899 до 1900 бил член на обласниот револуционерен комитет. По 1900 бил егзархиски учител во Лерин, а од 1902 влегол во редовите на илегалните револуционерни чети под водството на Марко Лерински. Ги познавал Гоце Делчев, Даме Груев и сите големи револуционерни имиња. Во 1903 учествал во Преображенско востание во Одринска Тракија. По востанието завршил историски науки во Софискиот универзитет и специјализирал во Швајцарија. За време на Балканските војни се вратил во Македонија како комита во реонот на Костур. По Првата светска војна се иселил во Софија, каде бил еминентен новинар и публицист, член на Друштвото на бугарските новинари, а исто така член и подоцна потпретседател на Македонскиот научен институт. Неговите најзначајни дела како историчар се книгите, посветени на македонското револуционерно движење. Го напишал трудот „Ослободителните борби на Македонија“ по барање на Илинденската организација во Софија. Првиот том излегол во 1933 година, а вториот во 1943 година. Починал на 26 септември 1939 год.

² Христо Силјанов, Од Витоша до Грамос. Походите на една чета во ослободителната војна – 1912, Винсент Графика, 2010, 6.

формирани во Бугарија влегле во првата балканска војна. Во тој контекст ќе истакне дека „во текот на Балканските војни сите македонски чети беа активирани и се бореа на страната на балканските држави, пред се на Бугарија, и голем дел од нив ослободуваат градови и села во Македонија и дури воспоставуваат месна власт се до доваѓањето на Бугарите или другите“.

И покрај фактот што Силјанов се чувствува за Бугарин³ и сето она што го прават македонските чети, кои ги смета за бугарски, го прават за бугарската кауза, сепак сите настани кои ги опишува се настани кои се случиле на територијата на Македонија. Затоа тој ќе запише: „...Во епопејата која со незадржлив устрем за неколку месеци ја испиша бугарската борбеност, споменот за неколкуте мобилизациски дни кои ги поминав во Софија, за мене е најголем и највреден...Можеше ли тогаш да се замисли човек да се оддели себеси од општиот, народен поток? Пред едно десетлетие, во врвот на младешките години, комитаџиството беше не само свесно проповедан и исполнуван долг, туку и поприште полно со неизвесни, сакани доживувања и авантури, по кои копнее младата душа. Сега имаше само едно сознание: дека во редот на борците е одредено место и за тебе и дека немаш право на учество во радоста и свеченоста за општиот подвиг, доколку го преживееш од далеку“.⁴

Тој ја пренесува многу пластично атмосферата и ентузијазмот кој владеел во Софија, особено кај македонската емиграција, по прогласувањето на мобилизацијата: „Пријателите и познатите те сретнуваат и те прашуваат, не дали ќе заминеш, туку – каде ќе заминеш?

„Вториот и третиот мобилизациски ден те прашуваат: уште ли си тука?“⁵

По прогласената мобилизација биле преземени сите мерки за да се организира македонската емиграција во Бугарија. Тој ќе истакне: „Утрото на 18 септември, Ослободителниот комитет ги свика на собрание сите дејци. Неговата просторија се наполни со стари војводи и со кандидати за војводи. Таму бев и јас“.⁶

„Потполковникот Протогеров и мајорот Дрангов ни објаснија: Обезбедени се 500 пушки за фоормирање мали чети, со по десетина души. Организирањето и заминувањето треба да се случи колку што е можно побрзо, пред да се објави војната. Задачата на тие чети ќе биде разурнувачка: да ги напаѓаат непријателските комори, да ги минираат мостовите, да ги

---

³ Тоа е негов личен став. Не може да се прифати неговото именување на целото население како бугарско. Тоа најдобро се гледа кога во еден момент Попов вели 'Другари, ние одиме да исполниме еден долг како Бугари и како Македонци'.

Неговата определба е јасна, но неможе да се прифати тоа да биде одредница за сите оние селани во местата низ кои поминал. „Замислената“ или вистинската национална заедница во тој период во Македонија е во фаза на формирање. Бугарија е држава која тоа го манипулира многу успешно со македонска емиграција во Бугарија.

⁴ Исто таму, 7.

⁵ Исто, 8.

⁶ Исто, 8.

прекинуваат телеграфските линии, да ги откриваат силите и движењата на непријателот...Секој требаше сам да се погрижи за облеката, иако се мислеше дека е подобро четниците да бидат облечени во селски алишта за да можат полесно да се движат и прикриваат..."⁷

„Другиот ден, пак, пред преполниот двор со комити на едно основно училиште, во кое заседаваше Ослободителниот комитет, ме сретнаа познатите другари од Костурско, војводите Васил Чакаларов и Иван Попов“.⁸ Тие требало да заминат за Костурско, а Силјанов имал намера да замине за Одринско. Меѓутоа, во разговорот Чакаларов и Попов го разубедиле Силјанов и тој да им се придружи бидејќи тој и претходно престојувал во Костурско и го познавал и теренот и луѓето.

По формирањето на четата „...сите момчиња направија круг и им се прочита и објасни Правилникот за доброволните одреди. Наместо заклетва, се даваше чесен збор, дека ќе им се служи на татковината и на царот и дека ќе се жртвуваат за нив. По некои наши зборови повторно се извикуваше 'ура', се ракоплескаше за Бугарија, за слободата, за четниците и за началниците“.⁹

„На крајот, Попов викна едно русокосо момче од средината, го покажа на другарите и рече: 'Другари, ние одиме да исполниме еден долг како Бугари и како Македонци...'“¹⁰

Собирен центар на четите бил Кустендил. При крајот на септември ја поминуваат границата и влегуваат на територијата на Македонија.

Ентузијазмот на Силјанов и на сите кои биле дел од четата бил голем. Тој истакнува: „Браќа, ова се последните таксилдари кои ви доаѓаат в селото, последните даноци кои му ги плаќате на Турчинот. А ние сме последната чета која ја пречекувате, ја гоштивате и ја криете со страв. По нас доаѓа бугарската војска. Ние сме претходница, курири на бугарската војска. Таа доаѓа. Неа ќе ј пречекате не ноќе, тајно и треперејќи од страв. Таа ќе дојде јавно, среден бел ден, а нејзиното свечено доаѓање ќе ви биде најавено со истрели...Готово е. Цела Бугарија е на нозе. Сите млади луѓе, способни да носат оружје, се собираат под знамињата. Царството собира се: коли, жито, слама, сено, овци, коњи за војската. И луѓето со радост даваат се, зашто знаат дека војната ќе се води за Македонија, за вашата слобода“.¹¹

Но на самиот терен во Македонија, четите кои пристигнале од Бугарија, во тој контекст и четата во која се наоѓал и Силјанов со Чакаларов и Попо, не биле пречекани со такво воодушевување и ентузијазам на какво што се надевале да најдат кај месното население.

---

⁷ Исто.

⁸ Исто, 9.

⁹ Исто, 13.

¹⁰ Исто, 14.

¹¹ Исто, 23..

Силјанов сметал дека тоа било причина што народот бил разочаран од „крвавата и срамна борба за превласт меѓу двете организации¹². Името на Бугарија и на нејзината војска, се вмешувало во проповедите и будело надеж, која завршувала со брзо разочарување. А обидите на востанието недоносче¹³, задушено со оган и крв, ја убиле и верата“. И затоа тој ќе истакне „затоа нашите најави се пречекуваа со недоверба и студено. Тоа не разочарува и збунува“.¹⁴ (24)

Низ територијата на Македонија поминуваат низ селата: Лаки на Плачковица, Смиљанци каде имаат средба со „првата локална чета – група од радовишката организациска чета на Хр. Симеонов“.¹⁵ Ја поминуваат реката Струмица, селото Дедино каде се среќаваат со струмичката чета на Иванчо Николаев, Конче, на железничката станица кај Удово дознаваат дека е започната војната, Давидово, Петрово, Миравци, Зборско, Пожарско, Попадија, Сетина, Горничево, Церово, Баница и др.

Силјанов забележува дека четите внатре во Македонија, иако слушнале нешто за војната не им пречело „да си ја вршат својата работа: да организираат, да судат, да го казнуваат и да го поучуваат народот, небаре Турција ќе живее уште многу десетлетија...“. Се чуди зошто „навреме не се предупредија внатрешните чети и не им се кажаа задачите, со кои бевме задолжени ние откако се објави мобилизацијата? За кого, ако не за сега, населението со години ги носеше тежината и ризиците на организираната револуционерна борба? Но и самиот ќе забележи „кога останувавме сами, ние се потсетуваме на сите изминати експерименти и игри на извесни кругови и лица во Софија за ослободителното движење, а недовербата на месните раководители, како и скептицизмот на населението, ни стануваа целосно јасни“.¹⁶ При престојот во селата земале и стока за која оставале „реквизициски расписки“.¹⁷

Од неговите сеќавања сосема јасно може да се види каков бил односот меѓу балканските сојузници во војната против Османлиската империја. Несомнено дека балканските сојузници во Првата балканска војна имале една единствена цел истерување на Османлиите од територијата на Македонија. Моментите на меѓусебните средби на балканските сојузници по ослободувањето на одреден сили Силјанов ги опишува многу

---

¹² Се однесува на активноста на четите на Македонската револуционерна организација и на Врховниот комитет.

¹³ Се однесува на Илинденското востание.

¹⁴ Христо Силјанов, Цит. труд, 24.

¹⁵ Исто таму, 30.

¹⁶ Исто, 42.

¹⁷ Исто, 55.

пластично. На 17 октомври 1912 година четата се наоѓала во с. Горничево од каде е испратено писмо до командантот на грчката војска во Кајлари. Во него меѓу другото стоело: „Чест ни е да ви соопштиме дека околу 150 бугарски востаници дојдовме од Бугарија и се наоѓаме во селото Горничево. Сакаме да се поврземе со братската грчка војска, за да ги усогласиме дејствијата против заедничкиот непријател...Нашите скромни сили се подготвени за целосна соработка со грчката војска...“.¹⁸ Од Сорович на 18 октомври пристигнал одговорот од грчката страна: „Вашето братско писмо го добивме. Ви благодариме за великодушниот и благороден предлог за соработка. Ги очекуваме наредбите од нашата команда, кои веднаш ќе ви ги соопштиме. Ве бакнуваме братски“. Селото и станицата во Сорович биле заземени само од грчки андарты, кои се движеле како претходница на војската.¹⁹

Силјанов дава и еден пример за средба меѓу неговата чета и Грците. Истакнува: „Грците се движеа внимателно и не им веруваа веднаш на нашите сигнали. Извиците ‘ура’ и ‘зито’ ги расположија. Се приближија на 600-700 метри и застапаа.

„Ние сме бугарски востаници, вие кои сте? Викнавме ние на грчки.

„Елинес! Одговорија тие.

„Се стрчавме надолу и за неколку минути се најдовме на патот. Се прегрнавме и се бакнавме со тројца непознати синови на далечна Грција, како со стари и проверени пријатели. Тргнати во исто време од два обратни правци, нашите патишта се сретнаа тука, на Килид-Дервен, по една победа над заедничкиот непријател. Во тој момент јас ја почувствував грандиозноста на преземеното дело, кое ставаше крст на едно срамно и мрачно минато“.²⁰ Понатаму продолжува: „Жителите на Баница не го споделуваа стоицизмот на старецот. Нашето доаѓање ги дигна на нозе и малите и големите. До пред два-три часа селаните исплашено ја следеле битката со аскерот, кој на беганье отепал уште неколкумина селани, но и бањичани им се оддолжиле: ги бркале и убивале залутаните аскерлии.

„Слободата дојде толку неочекувано и брзо, што не можеа да си поверуваат на очите. Мажи, жени и деца наредени од двете страни на патот ги пречекуваа ослободителите. Стомните со вода, котлите со вино и бокалите со ракија се празнеа брзо, а помладите трчаа обратно, пак да ги наполнат. Мажите ги кинеа фесовите и ги фрлаа на земја. Старците и жените не можеа да ги задржат солзите, па н# заразуваа и нас со својот плач. Некои баби ги подаваа кон нас и кон грчките офицери треперливите раце, н# прегрнуваа и благословуваа...

„Пристигна и дивизискиот командир со својот штаб. Одговарајќи на нашето ‘ура’, грчкиот офицер се исправи на коњот и викна:

---

¹⁸ Исто, 60.

¹⁹ Исто, 62.

²⁰ Исто, 66.

„ – Зито о василевс Фердинандос! Зито о вулгарикос стратос. (Да живее цар Фердинанд! Да живее бугарската војска!)

„ – Да живее крал Георги! Да живее грчката војска! Да живее балканскиот сојуз!...

„Се запознавме со група офицери. Тие го поздравиле денешниот успех и ни заблагодарија за направената услуга... И подвлековме: - Иако облечени како комити ние сме војници на Бугарија!“²¹

Силјанов продолжува: „Иван Попов беше почитуван поради еполетите на бугарски потпоручник (тој на некој начин беше претставник на сојузничката бугарска армија), јас со знаењето на грчкиот јазик, а Чакаларов со големата популарност на своето име...“.²²

„Сите беа внимателни и љубезни и сите знаеја за Чакаларов. Улогата на нашиот другар – сојузник и соработник на Грците, беше најпоразувачкиот израз на промената на грчко-бугарските односи.

„Со стекнатата репутација на крвник, на гркомрзец и на комитџија во самата Грција, Чакаларов со љубопитност го гледаа сите. Грчките офицери, кога се запознаваше со нив, реагираа изненадено, а еден коректен полковник, не можеше да не го спомене минатото.

„ – Ве сметавме за голем непријател...Времињата, како што гледате, имаат среќен пресврт, па денес со вас се сретнуваме како сојузници...Мило ми е“.²³

Но посебна интересна била средбата со андартскиот војвода Андреас кој учествувал во колежот во Загоричани. Силјанов за тоа истакнува: „Андартскиот војвода Андреас дојде до Загоричани да не поздрави. Учесник во колежот пред седум години, тој досега избегнувал да се доближи до Загоричани. Нашето доаѓање го сметаше како можност да се смири со живите браќа и роднини на закланите.

„Требаше да ги задушиме чувствата. Тргнавме кон плоштадот каде Андреас во полукруг ги беше наредил своите момчиња. Штом се покажавме тој скокна од коњот, го прегрна Чакаларов и го бакна во уста. Итриот Грк тоа го направи толку вешто и брзо, што Чакаларов не можеше да го избегне непријатниот бакнеж. Јас се тргнав на страна и само се ракував“. И Силјанов заклучува: „Дури сега сфатив дека грчко-бугарското помирување и балканскиот сојуз не можат во нас да ги задушат спомените за загоричанскиот колеж, ниту да се смири огорченоста на тој безочен гркоман, кој го избрал токму Загоричани да се сретне со нас, ставајќи ги на тој начин селаните во непријатната ситуација да му пружаат услуги и

---

²¹ Исто, 67.

²² Исто, 68.

²³ Исто, 69.

гостопримство“.²⁴ Исто таква била и средбата со капетанот Вардас, некогашен водач на андартските чети.²⁵

Пристигнувајќи во Лерин Силјанов забележува дека Грците почнале да се однесуваат како целосни и единствени господари: веднаш назначиле командант, околиски началник, чиновници. Уште првата вечер побарале од Србите да го признаат приоритетот на грчката окупација и да им го препуштат целосно управувањето со градот. Силјанов истакнува „сите посвесни лерински Бугари, упатени во спорот, се на страната на Србите“.²⁶ Исто така Силјанов ќе забележи дека по ослободувањето на Лерин „на христијанските продавници со креда беа нацртани крстови. Често се сретнуваа и натписи елиникон ергостасион – грчка продавница. Бугарски натпис ниту еден: Бугарите беше се задоволиле дуќаните да ги означат само со крстови. А еве и еден српски натпис: Србин из Лерина. Јавно тенденциозен наслов. Во Лерин и Леринско досега не се слушало за Срби. Јас не се сеќавам дали српската пропаганда воопшто правела некои обиди овде. Кој ли продавач, кој се криел досега, проценил дека треба да рекламира како Србин из Лерина?“²⁷

На четата на Силјанов и бил приреден пречек надвор од градот Костур „со знаменца и венци не чекаа учениците, учителите и сите костурски Бугари, на чело со управникот на епархијата. И ниту еден Грк“. Бил одржан говор од страна на архимандритот Панарет кој, како што истакнува Силјанов, „ги опсипа ‘борците за слобода’ и ‘храбрите војводи’ со такви пофални зборови што што се почувствувавме малку непријатно. На крајот, патриотскиот отец го поздравил бугарскиот цар – ‘главниот командант на сојузничките балкански армии’“. Од страна на четата бил одржан говор во кој било истакнато: “Ние, Костурчани, кои знаевме да се бориме за слободата и да ја натопиме со крвата на толкуте херои и маченици секоја педа земја во нашиот крај, ние сега ќе знаеме да ја чуваме слободата и народното име од посеганјата на кого и да било. Да живеат костурчани!”²⁸

Меѓутоа, парадата кон градот била прекината со барање војводите да се видат со грчкиот генерал. При посетата на генералот биле запознати дека по заземањето на Костур грчките војници извршиле многу насилства врз турското население. Барањето на војводите било да слезат „во градот, да го поздравиме господинот генерал, митрополитот и да се видиме со нашите сонародници. Во градот ќе поминеме само неколку часа, и тоа во нашата митрополија, а за однесувањето на нашите четници, одговараме со нашите глави“. Од

---

²⁴ Исто, 89.

²⁵ Исто, 157.

²⁶ Исто, 155.

²⁷ Исто, 152.

²⁸ Исто, 178.

„бугарскиот архимандрит и од други Бугари дознавме дека чудното однесување на грчките офицери кон нас не се должи само на стравот од нови насилства. Грчкиот владика сакал да избегне каква и да било бугарска манифестација во градот, дотолку повеќе што во неа сакале да учествуваат и многу месни Грци...И покрај категоричната закана на владиката, минувајќи низ градот, овде-онде слушнавме извици 'зито о Чакаларов'! А две Гркинки фрлија цвеќе“.²⁹ Силјанов посебно се осврнува на личноста на грчкиот митрополит Јоаким. Во него тој видел „еден од многуте самопожртвувани и посветени водачи на елинизмот, еден 'генерал во расо', како што ги нарече еден грчки поет грчките владици во Турција. Тој повеќе води сметка за престижот на грчката армија, за авторитетот на одговорните, за сегашните и за подалечните интереси и задачи на грчката држава, отколку генералот...Но, во исто време ние кај тој анадолец видовме и прикриена стара омраза кон бугарското племе, кон кое цел живот, со сите средства спроведуваа само една цел: да го кинат и да го претопува“.³⁰

Силјанов ќе го постави и прашањето: „Какви денови доаѓаат за нашето население? Ќе биде ли прибрано цело Костурско во границите на нова Бугарија?“³¹

Со ослободувањето на селата и градовите станувало се поактуелно каде ќе припаднат. Така во еден разговор со грчки офицери Силјанов истакнал дека: „Некои офицери и подофицери со своите приказни и постапки по селата, ги будат старите омрази кај гркоманите и ги огорчуваат нашите Бугари. Ми се чини дека не треба толку рано да се поткопува верата кај разните народности, па сите исто да се радуваат на слободата...се дразнат Бугарите од изјавите на разни гркомани и офицери, дека тие места веќе биле дефинитивно приклучени кон Грција, дека сите требало да зборуваат само грчки и сл.“. Силјанов замолил нивните реакции да бидат предадени на дивизискиот командир на Костур за да им се дале упатства на Грците. На крајот Силјанов истакнал дека „нам ни се дадени такви упатства. Ние треба да ги третираме еднакво сите христијани и да не зборуваме апсолутно ништо за поделбата на освоените земји. Тоа е работа на властите. Ние ништо не знаеме и треба да го исполниме само тоа она што ќе го решат сојузничките влади...“.³²

Четата се расформира во средината на ноември 1912 година, бидејќи се заклучило од страна на бугарската команда успешно ја завршила својата задача.

---

²⁹ Исто, 179.

³⁰ Исто, 185.

³¹ Исто, 186.

³² Исто, 202.